

היחס לחישובי הקיצים

1. איגרת תימן:

ואנו דנים את רב סעדיה לכך זכות (שחישב את הקץ). ונאמר, שמא מה שהביאו לעניין זה, ואף על פי שהיה יודע שהתורה (=ההלכה) אסרה זה, לפי שהיו בני דורו בעלי סברות רבות נשחתות, וכמעט שתאבד תורת ה', לולי הוא עליו השלום. לפי שהוא גילה מן התורה מה שהיה נעלם וחיזק ממנה מה שנדלדל, והודיעו בלשונו ובכתבו וקולמוסו... וראה בכלל מה שראה בדעתו, לקבץ המון העם על דרך חשבון הקצים, כדי לאמץ אותם ולהוסיף על תוחלתם (=תקוותם).¹ והוא התכוון בכל מעשיו לשם שמים. ואין לטעון עליו על שטעה בחשבונותיו, כי כוונתו היתה מה שאמרת.

כשאורך הגלות וסתימת הקץ - הוא אשר גורם לייאוש ואילו חישוב הקץ עלול להפיח חיים ותקווה - אז מותר, והכל לש"ש. לאחר שיחברם לתורה - כבר לא יצטרכו לזה. וזה עניין "עת לעשות לה' הפרו תורתך" ו"עבירה לשמה".

2. שו"ת מן השמים סימן עב - הערות הרב ראובן מרגליות:

אם כי אמרו רבותינו ז"ל בסנהדרין צ"ז: "תיפח עצמן של מחשבי קצין", ובמס' דרך ארץ פ"א ש"הנותן את הקץ אין לו חלק לעוה"ב", הנה סיימו עלה בגמרא שם, כי לא אמרו כן כי אם על אלו שהיו אומרים כיון שהגיע הקץ ולא בא שוב אינו בא. אבל המאמינים אמונת אומן בשורשי ויסודי דת קודש, שמהם כי גאולת ישראל בוא תבוא, אם שתתמהמה, הם הרשו לעצמם חשוב מחשבות ולצרף אחת לאחת רמיזות ייעודי הנביאים, למצוא חשבון התחלת תשועת עולמים ומלכות -די, למען החיות לב אסירי התקווה ולחזק ברכים כושלות.

הוסיף כאן תנאי נוסף לחישוב: שאין תולים בחישוב שאם לא יגיע - לא יבוא עוד, אלא מאמינים ללא קשר לקץ.

3. ספר הגאולה לרמב"ן ד,ב:

וטרם שנפתח פינו לדבר בעניין הקץ, אנחנו צריכים להתנצל, ממה שאמרו חכמים ז"ל (סנהדרין צז:): "תיפח רוחן של מחשבי הקצין". ואומר, כי הכוונה בזה, ממה שאמרנו, כי הם ז"ל שיודעים אריכות הקץ אחריהם, כמו שאמרנו לרבי עקיבא: "יעלו עשבים בלחייך ועדיין אין בן דוד בא", ואינם רוצים שיתגלה הדבר להמון פן יהיה זה רפיון בחלישות

¹ וכ"כ הרמב"ן בספר הגאולה ד,ב: "אולי יהיה להם תוספת טובה ונחמה".
² תלמוד ירושלמי מסכת תענית ד,ה: "תני ר' שמעון בן יוחי: עקיבה רבי היה דורש: "דרך כוכב מיעקב - דרך כוזבא מיעקב". ר' עקיבה כד הוה חמי בר כוזבה הוה אמר: דין הוא מלכא משיחא. א"ל ר' יוחנן בן תורתא: עקיבה! יעלו עשבים בלחייך ועדיין בן דוד לא יבא." וקצת תימה על הרמב"ן שהפך את רבי יוחנן בן תורתא ל"חכמי ישראל" שידעו שהקץ רחוק בניגוד לר"ע. והרמב"ם בהל' מלכים פרק יא כתב שר"ע וכל חכמי דורו חשבו שבר כוכבא הוא מלך המשיח. כי באמת רבי יוחנן אינו חכם מרכזי מבין חכמי התנאים הידועים לנו. ונראה שרוב החכמים היו עם רבי עקיבא.

תקוותם. ועכשיו בטלו ממנו הטענות האלה ממה שאנחנו באחרית הימים.

ושכבר היו אחרים מאנשי תורתנו שחיברו בזה ספרים, ולכן אין מגרעת לעם באומרנו גם דעתנו אנו בעניין הזה...³ ולא בטעם הזה, מפני שדברינו בקץ - דברי שמא ואפשר, ואין אצלנו בו דבר ראוי לגזור עליו גזרה אמיתית ולאמור בו: חלוט שהוא ככה, כי אין אנחנו נביאים לומר כן בסודות ה-לוהים יתברך. אבל אנחנו מקווים אל הזמן שיבוא, ונאמין בכלל הדבר, ומן תיקון הדברים והמועדים בפירושינו, נאמר שמא כדברינו כך הוא, וברוך יודע האמת.

ג' סיבות כותב הרמב"ן להיתר החישוב: אנו קרובים לקץ (כך חשב) ואין החישוב יביא ייאוש; יש כבר הרבה חישובים ולא יראו ההמון בחישוב דבר מוכרח; אנו אומרים את הדברים רק בדרך "אפשר".

א. האם הקיצים היו טעות:

4. רמב"ן לשמות ב,כה:⁴

האריך הכתוב להזכיר טענות רבות בגאולתם: "וישמע - לוהים את נאקתם", "ויזכור -לוהים את בריתו", "וירא -לוהים", "וידע -לוהים", "כי ידעתי את מכאוביו" - כי אף על פי שנשלם הזמן שנגזר עליהם - לא היו ראויים להיגאל, כמו שמפורש על ידי יחזקאל (יחזקאל כח). אלא מפני הצעקה - קיבל תפילתם ברחמי.

פירושו של הרמב"ן מהפכני, כי לפיו מספר ימי הגלות שאמר ה' לאברהם אינו נבואה על "מתי יחזור" אלא העברת אינפורמציה על המצב באותו רגע של הגזרה ה-לוהית, כמו שופט שמכריז לנאשם את גזר דינו על לשעבר, אך אין זה "נבואה" או "הבטחה" שאכן ישתחרר בעוד שנתיים. וזה שינוי מבט על נבואות הקץ, שבד"כ מתייחסים אליהם כאל נבואות הבטחה! ואם כך זה מערער את ההבטחה בגאולה העתידה כי הכל תלוי אם נהיה ראויים?

(ועיין רמב"ן ספר הגאולה ב,ב שמבאר את החילוק מתי זוהי נבואה ומתי הבטחה ותלויה בתנאי התשובה.)

5. רמב"ן לשמות יב,מב:

ועוד אני אומר, כי הפשט המחזור מן הכל הוא שנאמר כי הגזרה היתה ארבע מאות שנה מן היום ההוא, כאשר הזכרנו, והשלושים שנה האלו הם תוספת עליהם בעוון הדור ההוא. כי אם נגזר על האדם בחטאו גלות ועיניו שנה או שנתיים

³ כיוון שכבר ישנם כמה חישובי קיצים, העם התרגל להתייחס לחישובים בזהירות ולא להטיל את תקוותו ואמונתו על פירוש זה או אחר. וכך הפירושים הרבים יוצרים תקווה אך לא מפילים לייאוש.

⁴ וכעין זה כתב ר"א בן הרמב"ם שנשאל על הקץ של אביו, והשיב (שו"ת רבי אברהם בן הרמב"ם סימן צד): "השאלה השלוש עשרה: עניין הקץ שהביאו אבא מארי זצ"ל. התשובה בזה היא שהוא ז"ל אמר מה שהיה אצלו באגרתו לתימן הנמצאת אצלכם, וכבר אמר בעניין זה באגרת ההיא די הצורך. (= כלומר שכבר אמר שאין אדם יודע הקץ בבירור ואין אנו אלא משערים). ואנו לא נביא בעניין זה אלא מה שכתוב בתורה והוא שהדבר תלוי בתשובה, כמו שנאמר: "ושבת עד ה' -לוהיך וכו' ושב ה' -לוהיך את שבותך וכו'". ואת ה-ל יתי' נשאל (=נבקש) שיקל את סיבות הדבר הזה (=שאנו לא שבים בתשובה) ויסיר את המניעות, כמו שהבטיח "והסירתי את לב האבן מבשרכם" וכו'."

והוא יוסיף על חטאתו פשע בהם, יוסיפו עליו שבע על חטאתיו וגלות ויסורין כהנה וכהנה. שאין עונשו הראשון הבטחה לו שלא יענש בעוון שיעשה. והנה היה על אברהם אבינו גזרה שיהיה זרעו גר בארץ לא להם ארבע מאות שנה, ושלא ישובו הנה עד דור רביעי כי לא שלם עוון האמורי, ולא היתה לו הבטחה רק באחרי כן יצאו ברכוש גדול, והוא מיד, או מופלג כמה, וגם הוא על תנאי כמו שאמר: "וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול" - שיעמיד בדין את הגוי אם עשו כראוי לישראל לפי מעשיהם ולפי הנגזר עליהם. ועוד, שאין שום הבטחה שלא יגרום החטא לבטלה, אלא במקום שבועה.

ומן הידוע שהיו ישראל במצרים רעים וחטאים מאד, וביטלו גם המילה, דכתיב (יחזקאל כח): "וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי איש את שקוצי עיניהם לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו ואומר לשפוך חמתי עליהם בתוך ארץ מצרים". וכתיב (יהושע כד,ד): "והסירו את אלהים אשר עבדו אבותיכם בעבר הנהר ובמצרים ועבדו את ה'". ועל כן ארך גלותם שלוש שנה. והיה ראוי שיתארך יותר, אלא שצעקו והרבו תפילה. וזה טעם: "ויאנחו מן העבודה ויזעקו ותעל שוועתם... וישמע -לוהים את נאקתם"; "ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי"; וכתיב: "ונצעק אל ה' אלהי אבותינו וישמע ה' את קולנו וירא את ענינו ואת עמלנו ואת לחצנו", כי לא היו ראויים להגאל מפני הקץ שבא, אלא שקבל צעקתם ונאקתם מפני הצער הגדול שהיו בו, כאשר פירשתי בסדר "ואלה שמות".

ולמה יהיה קשה על הראשונים לפרש כי נתארך גלותם על הקץ שלוש שנה? והנה נתארך עליהם ארבעים שנה בחטא המרגלים! כי כל הארבעים שנים ההם היה להם עינוי, כמו שאמר (דברים ח,ב): "וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך ה' -לוהיך זה ארבעים שנה במדבר למען ענותך", וכתיב (שם,ג): "ויענך וירעיבך", והיה להם גלות שלמה בארץ לא להם רק לנחש שרף ועקרב, ולא נתקיים להם "דודו רביעי ישובו הנה", כי בארבעים שנה נתחלף הדור ההוא בוודאי שכבר נולד, אבל החטאים גרמו הכל.

ואפשר שהיה זה סיבת בני אפרים שיצאו שלוש שנה קודם לביאת משה רבנו, וכמו שהזכירו רבותינו (סנהדרין צב:). כי הם מנו ולא טעו, ועוונותיו ילכדונו את הרשע (משלי ה,כב). והקב"ה ימחול לנו על כל חטא ושגיאה.

6. רמב"ן דברים לב,מ - סיכום שירת האזינו:

והנה אין בשירה הזאת תנאי בתשובה ועבודה. רק היא שטר עדות שנעשה הרעות ונוכל, ושהוא יתברך יעשה בנו בתוכחות חימה, אבל לא ישבית זכרנו, וישוב ויתנחם ויפרע מן האויבים בחרבו הקשה והגדולה והחזקה, ויכפר על

חטאתנו למען שמו. אם כן, השירה הזאת הבטחה מבוארת בגאולה העתידה על כורחן של מינין.

איך דברי הרמב"ן האלו מסתדרים עם דבריו שהקץ תלוי ברמה הרוחנית של ישראל? התשובה היא שיש שני קיצים: יש קיצים שהם חלון הזדמנות לתשובה, שהיא תתקבל יותר בבחינת "קראוהו בהיותו קרוב" ויש הקץ הסופי שהוא לא תלוי במעשינו כלל. וכ"כ בספר הגאולה תחילת השער הרביעי שיש קץ סופי ויש זמני ביניים לתשובה. וכ"כ במפורש על הקיצים שנתנו קדמונים, שם בשער ד סוף אות ג שכולם היו פוטנציאל ע"י תשובה.

7. זוהר חדש, תיקונים כרך ב, ס. - הקיצים שחושבו הם

פוטנציאל לתיקון, חלון הזדמנות לתשובה שתתקבל - בהיותו קרוב:

דקץ אית בכל דרא ודרא, כפום זכוון דילהון בכל מאריה דדרא, כפום דרוב דרא נוטים אבתריה. ואם חובין מתרביין עלה - אדחייא פורקנא עד דרא אחרא. ובגין דא כל הקצים כלו, וכולא תליא בתיובתא⁵ ובזכוון ובמדות דכל דרא ודרא.⁶ אבל קץ וזמן דשוי קב"ה - לא תליא בזכוון ובמדות דכל דרא ודרא, אלא ביה תליא, הה"ד: "למעני למעני אעשה", "ואעש למען שמי".

לפ"ז מקובל לומר גם על המח' של רבי אליעז ורבי יהושע בגמרא בסנהדרין האם גאולה תלויה בתשובה או שאינה תלויה בתשובה, שאלו ואלו דברי -לוהים חיים: ר"א מדבר על הקיצים הרגילים ואילו ר"י על הקץ הסופי.

כיוון שני - מדרגות והתקדמויות לגאולה:

8. ספר האמונות והדעות מאמר ח - מספר קיצים אינם

מלמדים על טעות:

אחר כן אומר, ובעבור הידמות הספק בשלושה הזמנים בקץ הזה המושם לשעבודו זה (כלומר שיש ג' קיצים שונים בדניאל על זמן הקץ וזה יוצר ספק באמיתות הקץ), שם -לוהינו בשני קצי השני השעבודים הראשונים הידמות הספק גם כן, שלא נחשוב שהספק אירע בקץ הזה לבדו, מפני שאינו אמת. וכאשר נראה שני הקצים הקודמים אשר כבר ידענו אמיתם, נמצא בהם כמו זה, יסור הספק מליבותינו.⁷

ואבאר זה ואומר, שהספק בשעבוד מצרים הוא, שפעם הוא ארבע מאות שנה גרות זרע אברהם ועבדותם ועינוים, כמו

⁵ בספר שו"ת מן השמים כתב בהערות: "ראה בספר אור לישרים מהג"ר זרח איידליץ, דרוש ג (כה). שהביא: "מצווה לפרסם מה שאמר הגאון מו"ה פייבש על מ"ש בזהר: "בזא"ית יבא אחרון וכו' והרי כבר כלה כל הקץ ועדיין לא בא כו" - וזהו שנרמז במסורה: "מדוע לא בא בן ישי גם תמול גם היום?", ומשיב: "מדוע לא כליתם חקכם גוי גם תמול גם היום?".

⁶ גם רבנו בחיי (שמות יב,מ) הביא בשם רבנו חננאל ששלושת הקיצים בדניאל הם שלוש אפשרויות לגאולה אם יהיו ראויים. אלא שלדעתו הקץ השלישי הוא האחרון שבוודאי יגאלו, ואילו לזוהר - הקץ ה-לוהי שנגאלים בלא תשובה הוא סתום וחתום. ז"ל ר"ב: "ועל כן נגזרו כאן וכאן ג' קצים, שאם יזכו יהיו נגאלין בראשון ואם לא יזכו בראשון יזכו בשני, ואם לא יזכו בשני יזכו בשלישי, ואי אפשר שתאחר הגאולה מן הקץ הקצוב האחרון ואילך, כן כתב רבינו חננאל ז"ל".

⁷ כן הביא רבנו בחיי לשמות יב,מ בשם רבנו חננאל, ששלושת הקיצים בגלות הראשונה עדות שגם שלושת הקיצים בגלות האחרונה אמת.

שאמר: "כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה" - **וזה מעת שנוולד יצחק**. ופעם הוא **ארבע מאות ושלושים שנה** - יכנסו בהם שני גרות אברהם, כי יציאת אברהם מחרן אל ארץ כנען מפורשת (בגיל שבעים וחמש), ויציאתו אל חרן (מאור כשדים) איננה מפורשת. ותהיה גרות אברהם שלוש שנה, כמו שאמר: "ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלוש שנה וארבע מאות שנה". אבל איך נקרא אברהם "בני ישראל"? ואיך נקראו חרן וארץ כנען "מצרים"? יש להם פירושים - אין זה מקומו. ועם זה, **כל מה שישבו במצרים - ר"י שנה**, ולא יוכל אדם לאמר שישבו שם ארבע מאות שנה, בעבור שימי קהת ועמרם ומשה מונעים, ואין זה מקום ביאורו. וכבר שבו שלושה זמנים, ארבע מאות, וארבע מאות ושלושים, ומאתים ועשר שנים.

אבל שעבוד בבל יש לו שני זמנים: האחד - נ"ב שנה, והוא אמרו (ירמיה כט, י): "לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם", והשני - שבעים שנה, והוא אמרו (דניאל ט, ב): "למלאת לחרבות ירושלים שבעים שנה", והיה בין מלכות בבל וחרבן ירושלים **שמונה עשר שנה**, כמו שנאמר: "ובחדש החמישי בעשור לחדש היא שנת תשע עשרה שנה למלך נבוכדנצר". והוא כמו **שנים וחמשים עד מלכות כורש, ונתן להם רשות לבנות**. ובנו בשנה ההיא, ושבתה מלאכת הבניין י"ז שנה עד השלמת השבעים, כמו שאמר, (עזרא ד, כד): "בטילת עבידת בית אלהא די בירושלם והות בטלא עד שנת תרתין למלכות דריוש".

וכאשר לא הזיק בקץ הראשון השתנות שלושה זמנים: ארבע מאות, וארבע מאות ושלושים, ור"י, ולא הזיק בקץ השני השתנות שני זמנים: נ"ב, ור"ע, כן לא יזיק בקץ השלישי השתנות שלושה זמנים: "אלף ומאה וחמשים", ו"אלף ומאתים ותשעים", ו"אלף ושלוש מאות ושלושים וחמש", בעבור שחנן -לוהים את עמו מהחכמה מה שיכירו בה הכל.

בקץ מצרים היו שלוש מספרים שכולם כיוונו לאותה שנה, וההבדלים נבעו שתחילת כל ספירה היתה מנקודת ציון אחרת. בקץ בבל היו שני מספרים שווים אך התחילו מזמנים אחרים וכיוונו לשלבים שונים בגאולה. בגאולה השלישית יש מספרים שונים, ואפשר שיש בהם שילוב: גם שנספרין מזמנים שונים וגם שמבטאים שלבים שונים בגאולה.

9. שו"ת מן השמים - הערות סימן עב:

והנה אם כי עדיין לא נושענו בגאולה שלמה, על כל זה, ראינו כי לא מלבם, אך רוח ה' נוססה בהם **ובהרבה מאותם זמנים שעליהם בישרו - נפקדו ישראל והיו מאורעות כבירות מעין חבלי משיח, אבל לא איכשר דרא ויצא מה שיצא.**

מקור הדברים בגמרא בסנהדרין על חזקיהו, שהיה שם פוטנציאל לימי משיח אך לא היו ראויים. ועכ"פ התקדמה הגאולה שלב אחד קדימה.

כיוון שלישי סודי:

10. בני יששכר סיון ה, ט:

ובאמונה הלזו (להאמין גם בב' דברים הנראים סותרים זה את זה כמו הידיעה והבחירה) מחויבים אנחנו להאמין גם בנידון אריכות הגלות החל הזה, הגם שכפי הנראה מדברי הנבואה: "כל היום דו"ה (איכה א, ג) נגזרה הגלות רק עד סוף אלף החמישי הו"ד אשר נהפך וכו', וכבר עברו עידן ועידנים ואנחנו לא נושענו; וגם כמה וכמה קיצים מבוארים בזהר הקדוש ובספרים קדמונים בעלי רוח הקודש האמיתיים - וכבר עברו, הנה יתבהל הרעיון בראותו כל זאת! אמנם כי כן מחיוב האמונה, עפ"י התורה והנבואה, **להאמין בהש"י שהוא כל יכול, אפילו בב' הפכיים שאין השכל יכול לחייב.** על כן מחויבים אנחנו להאמין **בביאת משיחנו במהרה בימינו, גם מחויבים אנחנו להאמין בדברי הנביאים והחכמים** אשר כתבו קיצים ברוח קדשם הגם שכבר עברו. ואיך יצדקו ב' אמונות הללו? אלא על כורחך ישנו באפשרי בחיקו הש"י לקיים הבטחתו במהרה בימינו ובוודאי יבא משיח, **וגם דברי חכמים יתקיימו אשר רוח ה' דיבר בם**, כגון מה שמבואר במדרש הנעלם שהגאולה ותחיית המתים בשנת ת"ח (זוה"ק ח"א קלט): מחויבים אנחנו להאמין שיקויים כן, הגם שכבר חלף ועבר הזמן. הנה רחוק הדבר משכלינו איך יכול דבר זה להתקיים, זא"ת נשים אל לבנו, כשתהיה הגאולה במהרה בימינו יתגלה לנו האיך יקויים הכל, וכן בכל שאר הקיצים, הבן הדבר.

והנה אגיד לך פרט אחד בדבר את אשר עם לבבי, בכדי לנחם נפשות העגומים ולחזק האמונה: הנה בירמיה לא, לז כתוב: "הנה ימים באים נאום ה' ונבנתה העיר לה", והנה תיבת "באים" היא קרי ולא כתיב. ואחשבה לדעת, דהנה **הזמן נברא בכל עת ובכל זמן**, למשל אחרי ככלות השנה הנה השנה ההיא חוזרת לנרתיקה ונשפע מעולם העליון, מלמעלה מן הזמן אל תחת הזמן - שנה אחרת. והנה נרמז לנו בדברי הנביא בתיבת "באים" שלא נכתב בגבול האותיות, להורות שאותו הזמן אשר בו הקץ לא יבוא בגבול הזמן מעולם העליון רק כאשר יבוא, ממילא תבין דהשנים אשר דברו חכמים ברוח קדשם - **עדיין השנה הזאת נשארה בגבהי מרומים עד אשר יבוא הזמן ויהיה בכתב ובגבול** "הנה ימים באים" - ויתראה לעין כל שכל דברי הנביאים והחכמים קיימים, הבן מאד הדבר. הנה כתבתי לך ברמז פרט אחד הנלענ"ד, אבל הש"י הוא היודע האיך יקויים הכל. ועלינו בחובה להאמין אמונת אומן ודבר -לוהינו יקום לעולם, בין והתבונן.

ב. הקץ המגולה:

הקושי היוצא מהנלמד שמצד אחד יש שבועה שלא להקדים הקץ ומצד שני הקץ אינו ברור ולא נודע אלא לאחר מעשה. וא"כ איך מצפים מעם ישראל שלא יהיו כבני אפרים מצד אחד ולא כאותם שלא יצאו עם משה ורצו להישאר במצרים?

11. סנהדרין צח.

ואמר רבי אבא: אין לך קץ מגולה מזה, שנאמר (יחזקאל לו,ח): "ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא".

יד רמ"ה: ויש מפרשין אין לך קץ מגולה יתר מזה, שמסר לך סימנין עליו לפני בואו לידע בו כשהוא בא. רש"י: כשתתן ארץ ישראל פריה בעין יפה אז יקרב הקץ, ואין לך קץ מגולה יותר. מהרש"א: לפי שכל זמן שאין ישראל על אדמתם - אין הארץ נותנת פירותיה כדרכה. אבל כשתחזור ליתן פירותיה - זהו קץ מגולה, שקרב לבוא זמן גאולה שיחזרו ישראל על אדמתן.

12. ארץ הצבי, מזמור י"ט של מדינת ישראל, ו:

הסיק שם כי תשובה שלמה איננה מעכבת את הגאולה (כרבי יהושע), ור' אליעזר, החולק עליו - שתק. (ובירושלמי - "אסתלק ר' אליעזר"). ההסבר פשוט: שתיקה כהודאה, אין חולק בזה. ואכן, זהו פסוק מפורש: "שובה ישראל כי גאלתיך" - התשובה תהיה אחרי הגאולה. בהמשך דברי הגמ' מובאים דברי ר' אבא: "ואמר ר' אבא: אין לך קץ מגולה מזה שנאמר: ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא" (יחזקאל ל"ו) - **ישוב א"י וקייבוץ גלויות**. נדקדק כאן מעט: מהו וא"ו החיבור של "ואמר ר' אבא...?", הרי ר' אליעזר ור' יהושע היו מראשוני התנאים ואילו ר' אבא היה באמצע תקופת האמוראים ומהו הקשר שבין שני המאמרים? צריכים אנו לומר אפוא שהקשר הוא ענייני: **ומכיוון שהקץ אינו תלוי בתשובה** - זוהי מסקנת התנאים שם - **כיצד, אפוא, נוכל להכירו?** בזה שארץ ישראל עושה פירותיה בעין יפה. וב"ה, היבולים בארצנו עולים...

יש **חישוב** שנים ויש **סימנים** במציאות של גאולה. (כמו בווסת אשה יש ווסתות הנעשים ע"י חישובי חזקות אך יש ווסת הגוף שלא משנה מהו החישוב, הגוף מודע שהווסת בא.)

בגמרא זו מסיים הרב ראובן מרגליות בהערה הארוכה הנ"ל לשו"ת מן השמים, אחר שמביא כל הקיצין - שאין לך קץ מגולה מזה. מדוע זה מתגלה דווקא בצמיחת הפירות?

13. הקדמה לשבת הארץ - מה מסמלת פריחת הארץ:

כל עוד שלא כלה זעם, כל זמן שבמעמקי רוח האומה והארץ לא סרה עדיין חלאתם מהם, היתה אז כל סבת פנותם רק אל על, אל קדוש ה', רק מרוב שוממותם, מפני שלא היה להם כל ענין לקחת לב אדם החי חיי חומר עלי אדמות; אבל

אם יתגלו אז בחיי חברה ומשטר ארץ, מיד יתגלה רוח העוועים אשר בחובם וההשחתות העתיקות תשובנה ותקיצנה. בכך נסתם עד אז כל חזון רוח, הארץ נשכחה כמת מלב כלל האומה. והיחידים, שעלה על לבם לפנות אליה, לא היה להם כלל שום ענין המתייחס לצדה החומרי הארצי.

התחייה לבניין חומרי אפשרית רק כשהאומה נטהרה מהשחתות קדומות. לכן האומה פנתה רק לעיסוק הרוחני, עד שהצדדים החומריים נטהרו. בדומה לתוצאה מחטא אדה"ר שהגוף נרחב בקבר והנשמה מתחזקת בעוה"ג, עד שהגוף נטהר ואז חוזרת אליו לתחה"מ. הפניה של האומה והארץ חזרה לצדדים הגשמיים - היא עדות לניקוי הפנימי מחלאת העבר. ואין לך קץ מגולה מזה.

14. מהרש"א - מה הסימן:

ועוד יש לפרש כמ"ש פרק במה מדליקין, דלעתיד אילנות מוציאים פירות בכל יום, שנאמר: "ונשא ענף ועשה פרי וגו' מה ענף בכל יום אף פרי בכל יום וכו'". וכן יש לדרוש בהאי קרא: "ענפכם תתנו ופריכם תשאו וגו'" - מה ענף כל יום אף פרי בכל יום, תשאו לעמי ישראל. וזה יהיה בזמן שקרוב לבוא זמן הגאולה, וזהו **דבר ניסי** - ודאי קץ מגולה הוא.

לפי הפירוש הראשון הסימן הוא בבלבוב המחודש של א"י שהיא פורחת רק לעם ישראל, וזה כפירוש רש"י. החזרה לנורמאליות מבטאת את הפסקת הנתק שבין א"י לעם ישראל. וכפירוש הרב קוק.

לפי הפירוש השני מדובר בחזרת הניסים. ועיין ברמב"ם בהקדמה לחלק שכתב שביאור המימרא בשבת אינה שבאמת יהיו פירות בכל יום, אלא הכוונה שיהיה ברכה בפירות במאמץ קל. ובזה נחלקו הרמב"ם והרמב"ן על ימות המשיח, והיא מח' אמוראים אם "אין בין עוה"ז וכו'" של שמואל ור' יוחנן, ומחלוקת תנאים בזוהר בין רבי יהודה ורבי שמעון.

אולם הגר"א מפרש שהכל אמת, והם שני שלבים בגאולה: משיח ב"י ומשיח ב"ד. ולפ"ז שני הסימנים אמת, לשני השלבים.

15. סוף מסכת כתובות:

אמר רבי זירא אמר רבי ירמיה בר אבא: דור שבן דוד בא, קטיגוריא בתלמידי חכמים. כי אמריתה קמיה דשמואל, אמר: צירוף אחר צירוף, שנאמר: "ועוד בה עשיריה ושבה והיתה לבער". תני רב יוסף: בזוזי ובזוזי דבזוזי.

אמר רב חייא בר אשי אמר רב: **עתידין כל אילני סרק שבארץ ישראל שיטענו פירות**, שנאמר: (יואל ב) "כי עץ נשא פריו תאנה וגפן נתנו חילם". סליקא לה מסכת כתובות. תוספות: עתידין כל אילני סרק - לפי שרוצה לסיים בדבר טוב נקט לה הכא ולא קאמרה לעיל דאירי בהני מילי.

16. מהרש"א - סימן ניסי נוסף:

והוא דחוק, ולולי דבריהם נראה דנקט לה הכא שפיר, דגם זה סימן לדור שבן דוד בא, וכמ"ש פרק חלק: "אין לך קץ מגולה מזה, שנאמר: ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם

ויעוין ברמב"ם בפ"ב ממלכים ה"א במ"ש שכל כיוצא באלו הדברים בענין המשיח הם משלים, וכי בימות המשיח יודע לכל לאיזה דבר היה משל ומה ענין רמזו בהן יעו"ש ואכמ"ל).

סיכום:

- א. בשלושת הגאולות נאמרו קיצים, אך הם נסתמו. הסיבה היא אורך הגלות שעלולה לייאש דורות ראשונים.
- ב. אעפ"כ נכתב הקץ כדי שכשיגיע - נדע שאכן זהו הקץ.
- ג. אסרו חכמים לחשב. גם כדי שלא לייאש אם יטעו ויעבור הזמן ולא תהיה גאולה. גם מפני שמי שמאמין באמת - לא זקוק לחשב, וגם מפני שזה גורם ח"ו לפרעות.
- ד. יש תקופות שהיאוש מאורך הגאולה הוא האויב ואז החישובים מעוררים תקווה. גדולי הדורות חישובו מצד זה.
- ה. האם החישובים היו טעות? רמב"ן - חלון הזדמנות שתלוי בתשובה. ע"פ רס"ג - שלבים בגאולה. בני יששכר - יתברר לעתיד גילוי כל הקיצים.
- ו. יש קץ מגולה שא"י נותנת פירותיה ועם ישראל חוזר להתעניין בארציות, וכן שאנשים שריקים ממצוות מתעניינים בא"י. והחזרת ניסים וחזר עמי הארץ בתשובה - יהיו עדות למשיח ב"ד.

תשאו לעמי ישראל, דהיינו שההרים בכלל גם אלו שאין בהם אילן מאכל, רק אילני סרק ישאו פריים לישראל, וכדאמר הכא, גם מהאי קרא: "כי עץ נשא פריו".

ונראה לפרש עוד דבין הכא ובין התם משמע ליה **דבאילן סרק איירי** מדכתיב בהו נשיאת פרי דר"ל גם שהוא אילן סרק דלפי טבעו אין ראוי לגדל בו פרי מכל מקום ישא פרי שלא בגידול וזה הוא סימן לדור שבן דוד בא. ובכן במהרה בימינו אמן סלה.

17. שו"ת ציץ אליעזר חלק יא הדרן על מסכת כתובות:⁸

לענ"ד היה נראה ג"כ לקשר ב' המאמרים הסמוכים האלה באופן זה, והוא, ע"פ הפסוק: "כי האדם עץ השדה"... דמקודם לזה הא אמר ד"דור שבן דוד בא קטיגוריא בתלמידי חכמים", ומפרש רש"י שהרבה מסטינים ומלמדים חובה יעמוד עליהם. ומי המה מלמדי החובה עליהם? הלא המה **עמי הארצות** ריקים מתורה ומצוות שגדולה השנאה ששונאים לתלמידי החכמים, **ומשולים לאילני סרק שאין בהם לא טעם ולא ריח**. ולזה בא על כן המאמר השני והאחרון, ומשמיענו, דאבל לבסוף אחרי כל הצירופים גם **אילני סרק אלו, המה עמי הארץ ופורקי עול המצוות שדומים לאילני סרק בריקניותם, יטענו לבסוף גם המה פירות, ויתנו אל לבם לשוב אל אביהם שבשמים ולהיות מסובלים בתורה ומצוות**.

ולכל זה תגרום זכותה של **ארץ ישראל**, וכדמדגיש לכתוב: "כל אילני סרק שבארץ ישראל" - בד"ק, והיינו בזכות זה שיושבים בא"י ומקיימים המצווה הגדולה הזאת של ישוב ארץ ישראל ששקולה נגד כל המצוות. ומפני שכפי שהגמ' אומרת לעיל בדף ק"י: "כל הדר בא"י דומה כמי שיש לו - לזה", או כלשון הילקוט שמעוני (ויקרא כ"ה תרס"ו): שכל הדר בארץ ישראל מעלה עליו הכתוב כאילו קיבל עליו עול מלכות שמים שנא': לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם ל- והים" וכפי שמבאר בספר הפלאה, דרצה לומר **שכל הדר בה, אפילו במצווה זו לבד כבר דומה למי שיש לו - לזה**, מפני שא"י כתיב בה: "ארץ אשר ה' -לוהיך דורש אותה", ונאמר במקום המקדש: "וזה שער השמים", שכל הארצות ניתנו תחת המזלות כדכתיב: "אשר חלק ה' לכל העמים", וניזונים ע"י שליח, אבל א"י מושפעת מהש"ת בכבודו ובעצמו יעו"ש, ולכן סופה של מצווה גדולה זאת שתעורר גם את הריקנים שבה לשוב לגמרי אל ה' - לזה הארץ ולקבל עליהם עול תורתו ושמירת מצוותיו לטוב להם בזה ובבא בהיות וע"י קיומה נשאר בכל המצבים עדנה אחוז בה' כביכול ונתון בידועים ובלא יודעים בעול מלכות שמים.

⁸ שו"ת ישועות מלכו סי' ס"ו - מתוך התשוקה הגדולה לבניין ויישוב ארץ ישראל הכוללת כל חלקי האומה הישראלית, גם פחותי ערך, גם בינוניים, גם כשרים, מוכח שמתנוצץ רוח הגאולה.

